

XORNALISMO E CIENCIA CÓMO ASEGURAR A PERCEPCIÓN CIENTÍFICA DO VIAXEIRO

Luis Álvarez Pousa

Facultade de Xornalismo

Universidade de Santiago de Compostela

Resumo

A ciencia moderna caracterízase por unha crecente especialización en múltiples e complexos saberes que, se ben por unha parte afectan as nosas vidas diarias de forma cada vez máis tanxible e directa, pola outra non atopan unha vía de comunicación doada cos cidadáns. Os distintos colectivos sociais demandan por iso información verídica que lles traduza o alcance e as consecuencias dos feitos e dos descubrimentos científicos. Este labor de mediación entre ciencia e cidadanía recae, en boa medida, sobre os medios de comunicación, que deben renunciar á ilusión de presenta-la realidade como nun espello, para tomar partido pola interpretación veraz e fundada dos feitos. O xornalismo científico será o encargado de socializa-los avances da ciencia, actuando ó mesmo tempo como antídoto contra os efectos malsáns da superespecialización de aquela. O xornalismo científico será non só unha ponte entre ciencia e cidadán, senón sobre todo un instrumento da sociedade para controla-la ciencia e os usos que os gobernos lle dan.

Abstract

Modern science shows a growing trend towards specialization in different and complex branches that, while affecting our daily lives in a direct and palpable mode, nevertheless they can't find a suitable way to establish fluid communication with citizens. Different social groups demand true information throwing light on the significance and consequences of facts and scientific developments. This task of mediation between science and citizenship falls, to a great extent, on the media, that must abandon the illusion of reflecting reality like a mirror in order to side with a true and well-founded interpretation of facts. Scientific journalism has as its aim the socialization of the developments of science and at the same time being an antidote against the evil effects of its over-specialization. Scientific journalism will not only be a bridge between science and the citizen, but mostly a social instrument for the control of science and of the use governments make of it.

1 A verdade científica e os feitos

Nunca como agora tivo a opinión pública tanta necesidade de información sobre cantos acontecementos científicos e tecnolóxicos están marcando os grandes cambios sociais de hoxe en día, e a través deles, as nosas propias vidas. Coñecemos e interpretalos xa forma parte das estratexias autodefensivas que todo individuo, colectivo, comunidade ou sociedade planifica e pon en acción para sobrevivir, e tamén para aproveitar os *rápidos* científicos nos que poder bañarse, ter esperanza ou curar. Pertencemos de feito a un modelo de sociedade que ten na especialización un dos seus principais paradigmas que, alén doutros fenómenos igualmente influentes, ten na ciencia e na eclosión científica dos últimos anos unha das súas causas fundamentais. Especialízase o saber e multiplícanse os especialistas ou persoas con saber.

Pasamos, como afirma Peter F. Druker, dun saber tradicional, que era xeral e escasamente proxectivo, a unha pluralidade de saberes especializados (1995:54-55). Veláí unha das causas que explican a complexidade do mundo e da realidade fenomenolóxica que lle dá corpo. A ciencia, ou o saber acerca da realidade e do seu sentido, veuse especializando en múltiples e complexos saberes. Os cambios e transformacións que se operan na sociedade postindustrial, do coñecemento ou da información, a partir precisamente da evolución da ciencia e das tecnoloxías, son os que fan posible a multiplicación de coñecementos e a especialización nos diferentes saberes.

Sen embargo, temos a sensación de que o acceso a cada un deses saberes segue a ser aínda hoxe exclusivo duns poucos especialistas. Unha constatación que xera desasosego social, por canto que, en paralelo coa revolución tecnolóxica, nunca como agora ofrecera a ciencia tal cantidade de descubrimentos que afectan de moitas maneiras, directa ou indirectamente, os modos de vida da xente de a pé —desde todo o que ten que ver coa enerxía nuclear, poñamos por caso, ata os procedementos de manipulación xenética ou o que se relaciona cos alimentos transxénicos, a SIDA, os adiantos no tratamento do cancro ou o mal das vacas tolas.

Por outra parte, os cidadáns toman cada vez máis conciencia de que están nas mans dos investigadores, e de que mesmo desde dentro das ciencias sociais emerxen saberes e técnicas que inflúen ou alteran os procesos democráticos condicionando o seu voto, ou imponéndolles a axenda coa que outros actores interesados tentan chegar ó *desideratum* do pensamento único. A crecente capacidade educativa e cultural das sociedades en contextos democráticos e economicamente desenvolvidos aumenta ese nivel de concienciación, do que ás veces dan conta os movementos cívicos que se fan notar fronte ós poderes que de feito gobernan o planeta e controlan a mundialización ó seu antollo: a OMC, o BM, o FMI e a OCDE. Eses grandes ministerios do goberno mundial teñen múltiples configuracións e aplicacións locais, que tamén empezan a estar criticadas. Precisamente porque inciden no

estado de benestar, no medio natural, na calidade de vida e na saúde de todos e cada un de nós, por exemplo.

Eses colectivos multiplican entón cuantitativa e cualitativamente as súas demandas de información, que moi dificilmente poderán satisfacer se non hai mediadores entre eles e os detentadores deses saberes, quérese dicir, entre eles e os especialistas ou científicos. En ocasións, porque forman parte de proxectos estratéxicos sobre os que pesa o segredo de Estado, a vixilancia política ou o control dos poderes económicos que os financian, e en absoluto están dispostos a perder esa posición de privilexio, malia seren conscientes de que na maior parte das veces ignoran o destino último dos seus experimentos e das súas investigacións. Unha actitude receosa a dos científicos que tampouco desaparece nas relacións con outros investigadores e científicos, pertencen ou non á súa mesma área de saber, impedindo así un control máis efectivo sobre o seu propio traballo e sobre as consecuencias que se poden derivar da súa aplicación en ámbitos sociais moi diversos, pois que se negan desa maneira a confrontar resultados desde ópticas complementarias ou interdisciplinares.

O descoñecemento das vías de comunicación máis habituais obriga asímesmo ós científicos a se refuxiaren nos circuítos institucionais e académicos, dando por sentado que é á comunidade científica e non á comunidade de comunidades ou de grupos sociais, en xeral, a quen se deben e a quen por iso van destinados os resultados das súas pesquisas, sen importarlles polo tanto en demasía todo o que teña que ver coa súa aplicación á realidade. Outros desconfían da capacidade que esas vías de comunicación habituais –os medios tradicionais, e os novos *media*– poidan ter para trasladar sen merma ningunha os froitos do seu saber a públicos amplos, especializados ou non, e prescinden deles sen máis. Sucede incluso que, aínda tendo vontade de comunicar os seus descubrimentos e ideas á sociedade en xeral, sen exclusións, os científicos non atinan coas técnicas de divulgación máis axeitadas.

Esa incapacidade dos especialistas para conectar coa sociedade á que se deben exaspera moitas veces –sobre todo en situacións conflictivas como a provocada recentemente arredor das chamadas *vacas tolas*– ós cidadáns, que xa non se contentan cos saberes técnicos e queren saber máis na procura daquelas causas que mellor traduzan o alcance e as consecuencias dos feitos. Queren saber e coñecer de maneira cualificada non só o que un científico poder xerar concretamente nun ámbito concreto das nosas vidas, senón tamén as derivacións a que puidera dar lugar nos demais ámbitos. Xa non confiamos tan facilmente nos preceptos que se dictan desde calquera tribuna científica, e precisamos de avais que garantan cando menos unha interpretación honrada de todo o que, pola converxencia dunha serie de factores ós que aludimos anteriormente, xera cambios nos fundamentos da sociedade que nos tocou en

sorte. Buscamos respostas na interrelación de saberes e de coñecementos, máis alá xa que logo dunha interpretación simplista da realidade, por canto que sobre ela actúan, para ben ou para mal, especialistas e científicos desde os máis variados e complexos saberes. Por mor desa interdisciplinaridade, *a verdade* científica sempre acaba sendo máis ampla e complexa que o feito a partir do cal se inicia unha investigación.

2 O que media entre coñecer e comprender o sucedido

Sobre os medios de comunicación recae, en boa medida, a responsabilidade de achegar ata os cidadáns as verdades científicas e non só os feitos, por moi espectaculares que eles sexan. A complexidade coa que se manifestan os sucesos científicos requirelles ir moito máis alá dunha función meramente reproductora ou simplemente descritiva, desafiando a linguaxe pretendidamente obxectiva do xornalismo tradicional. Non só, como xa aventurara Walter Lippman en 1956, «por ser o mundo tan complicado e difícil de entender», senón tamén porque o propio sentido da información esixe, para que sexa intelixible, a interpretación do xornalista sobre o contexto e o significado do feito que el coñece de cerca. En definitiva, tanto os medios como os xornalistas afrontarán o seu labor informativo tendo moi clara a diferenza entre os feitos e o seu significado profundo, entre *coñecer* ou saber qué sucedeu –algo que se circunscribe ós feitos– e *comprender* qué sucedeu –algo que se corresponde coa verdade.

Parto de que os medios de comunicación, hoxe e sempre, teñen fundamentalmente que responder da súa función social. Son, han ser, instrumentos básicos da sociedade democrática para facilitarlles ós cidadáns a súa participación activa nas decisións de poder. Xa que logo, esa súa función social estará ligada principalmente á capacidade e á vontade que eles teñan para adaptarse ó modelo de sociedade á que pertencen e na que actúan. Aquí e agora, esa función estará ligada en consecuencia á vontade que amosen para adaptarse a esa nova e complexa realidade da que vimos falando, en boa medida por mor da evolución da ciencia e da conseguinte multiplicación de saberes, que se manifestan superespecializados e fragmentados, quérese dicir, cientificamente dispersos, socialmente inabarcables máis alá da súa superficie fenomenolóxica, e moi dificilmente comprensibles e explicables para unha inmensa maioría. Se temos en conta que estamos nun período histórico de especialización e non de síntese, e que son os avances tecnolóxicos os que afianzan os procesos de descentralización informativa e de progresiva segmentación social, todo iso podería acabar conducíndonos á *barbarie* da que xa nos alertara hai anos Ortega y Gasset.

Os medios –a práctica do xornalismo dentro das súas organizacións redaccionais, independentemente dos soportes en que aparezan finalmente os relatos–, poden converterse nun antídoto contra os efectos malsáns da super-

especialización, sempre e cando entendan, por paradoxal que pareza, que só o poderán conseguir especializando os seus respectivos procesos de produción informativa. Máis en concreto: por mor da multiplicación de saberes, e para que non queden exclusivamente dispoñibles para o goce dos especialistas, os medios de comunicación actuarán como *instrumentos integradores do coñecemento* que sobre unha mesma realidade aflora desde ámbitos sociais e disciplinares moi diversos. Serán os xornalistas os encargados da súa socialización, para o que se servirán dos procedementos e das técnicas máis axeitadas en orde á súa posterior divulgación a públicos amplos, independentemente de que estean ou non especializados no ámbito temático ó que pertencen os feitos.

Ó que en definitiva se obrigan é a converter os saberes en *saber*. Nun saber que eles trasladan, convenientemente codificado, a audiencias moi heteroxéneas. Esta maneira de cumprir coa vocación social que, mal que ben, veu caracterizando a actuación dos medios en contextos democráticos, materialízana de forma óptima na práctica do periodismo especializado, o modelo que, por mor das características que lle atribuímos á sociedade do postindustrialismo, mellor satisfai as expectativas de coñecemento e as necesidades de información que ela mesma produce. Por dúas razóns: porque se trata dun modelo periodístico que é capaz de reflectir con fidelidade todos e cada un dos factores que configuran a complexidade social (quérese dicir, política, económica, cultural, científica ou propiamente social) na que se manifesta o mundo actual; e porque é, ademais, o que mellor pode interpretala dándolle sentido ou significación global –multicausal–, facilitando desta maneira a súa comprensión a cantos, especializados ou non, así o demanden.

Tratándose da ciencia e dos seus avances, con maior razón aínda. Porque teñen efectos radiais –poden incidir á vez sobre ámbitos sociais moi diferentes– e precisan por iso dunha interpretación interdisciplinar, que se dará na medida en que os xornalistas comprometan a súa profesionalidade máis alá dos requirimentos rutineiros cos que, sen maiores esixencias, acaban por rendibilizar os seus agobios informativos as organizacións para as que traballan. Ese compromiso comporta asumir unha nova cultura xornalística que lexitime e reforce a súa creatividade e autoría, abeirando concepcións profesionalistas que fixeron da *obxectividade* un dogma inamovible, e da obsesión por acadala unha relixión que fanatiza a quen a segue a cegas, ata o extremo de caer a cotío na máis estéril das autocensuras.

Pronunciámonos en troques a prol do *ideal de veracidade* –que o xornalista sexa veraz á hora de informar dun feito, e todo o imparcial que poida á hora de interpretalo– Rompemos así lanzas contra a teoría adecuacionista que forzou que os medios acreditasen durante moito tempo no *spellismo* informativo –ou a ilusa ambición de mostrar a realidade coma nun espello–, dando garantías de seguridade ó que non era senón unha maneira

segura de enganar coma no deserto a percepción do viaxeiro. E relativizamos ó tempo, por mor das dificultades teóricas coas que hai que contar, a ambición moral e profesional de acadar *toda* a verdade sobre un feito.

Se para calquera tipo de temáticas máis ou menos complexas e/ou conflictivas ese *ideal de veracidade* require dos medios e dos informadores unha actitude de honradez intelectual (a autopercepción de que un non está deformando tendenciosamente os feitos) e de compromiso profesional (metodoloxía e técnicas para indagar, contextualizar, negociar coas fontes e codificar de maneira comprensible e útil o relato que acaben difundindo), en definitiva, de renovada cultura xornalística tal e como a vimos caracterizando, con maior razón tratándose de acontecementos, sucesos ou *feitos científicos*, porque pola súa propia natureza amplifican e universalizan esa complexidade, xerando estados de opinión ós que os medios deben dar respostas xornalísticas amplas, profundas e claras.

A multiplicación dos focos informativos –os feitos ofrecen polo xeral ramificacións dificilmente detectables na práctica do xornalismo tradicional–, por unha banda, e unha maior capacidade cultural e intelectual das audiencias para coñecer e captar todo o que se encerra en cada unha das parcelas do saber, pola outra, esixen do xornalismo actual e dos xornalistas unha mellor preparación para infiltrarse na realidade, para negociaren coas fontes e para controlaren de maneira eficaz a entrada e a selección de canto acaba configurando no día a día a axenda temática dos medios. Serviranse para iso daquelas modalidades instrumentais que lles garanten unha gran eficacia á estratexia coa que os xornalistas máis cualificados conseguen darlle sentido global ó que sucede. Refírome á metodoloxía do chamado *xornalismo de investigación*, e tamén á precisión socioinformática da que se poden auxiliar os informadores sen a penas custos adicionais e en cuestión de minutos, no proceso de elaboración de mensaxes e contidos especializados.

3 O periodismo científico: un instrumento para o control social

Na complexidade, na segmentación e na especialización progresivas que caracterizan o modelo de sociedade postindustrial, así como na necesidade e no deber que teñen os medios de abordala dándolles sentido global ós feitos e acontecementos que ela produce, quérese dicir, interpretándoos en profundidade, ou o que é o mesmo, analizando e valorando as causas e mailas posibles consecuencias con visión interdisciplinar, xustifica o *periodismo científico* a súa pertenza ó tronco común desa nova cultura xornalística á que me acabo de referir. Na revolución tecnolóxica, na eclosión da ciencia e na conseguinte multiplicación de saberes, é no que xustifica a súa autonomía dentro desa outra maneira de entender e practicar o xornalismo interpretativo e de *servicio*. Entrecruzando os dous campos de análise, temos que o *periodismo científico* é o resultante de aplicarlle a metodoloxía xornalística especializada ó ámbito temático que está configurado pola ciencia e a tecnoloxía.

Queda de manifesto a súa natureza interpretativa. Tentarei agora situar o *periodismo científico* na súa condición de instrumento integrador de coñecementos e saberes científicos ó servizo dunha sociedade de colectivos, que se manifesta con intereses contrapostos e con necesidades informativas moi diversificadas. Isto é: a) Como un instrumento *válido* para reducir as distancias que median entre a comunidade de científicos e a sociedade no seu conxunto, mesmo entre colectivos ou ramas de científicos, pois que tenden a agrandarse na medida en que uns e outros especializan cada vez máis as súas funcións e concentran os seus respectivos intereses. b) Como un instrumento *útil* para prever os efectos e as consecuencias que se poden derivar da aplicación dos avances científicos e técnicos sobre a natureza.

Se no primeiro suposto entendémolo como estrutura informativa e de opinión –as mensaxes e os seus contidos temáticos ou propiamente científicos, a linguaxe e a súa expresión literaria e de xénero, ás que me referirei na última parte deste traballo–, no segundo dos supostos, o da súa utilidade como servizo, entenderémolo como estratexia operativa que leva a descubrir nas fases de cada investigación xornalística as relacións de poder que a ciencia e os coñecementos científicos comportan, cumprindo entón os medios na súa calidade de mediadores e intérpretes unha función inescusable de control social.

A necesidade dese control ponse de manifesto a pouco que observemos e analicemos o valor de uso que están a ter e a recibir a ciencia e os coñecementos científicos. As lóxicas da política e da economía invadiron tamén ese campo, forzando que os avances científicos sexan cotizados en bolsa da mesma maneira que o son os produtos enerxéticos e mailos servizos que teñen a súa orixe na converxencia entre as telecomunicacións, a informática e os fluxos económicos. Ou cando se constata que tanto os investigadores como as institucións nas que traballan precisan máis ca nunca do recoñecemento público, para obter o apoio social e económico que lles permita singularizarse e facerse valer no mercado globalizado.

Tanto a actividade científica coma a actividade xornalística defínense desde Galileo a Walter Lippman, desde Newton e Einstein a Dovifat e o Bel Bradlee que dirixía ós informadores do Watergate, polo seu propósito de investigar a verdade, diferenciándose fundamentalmente nos métodos, que son abstractos para a ciencia e concretos para o xornalismo. Ámbalas dúas actividades coinciden, asemade, en darlle ó resultado das súas respectivas investigacións unha orientación práctica, predicindo os sucesos. Deduciremos entón que o *periodismo científico* é basicamente o que se entende por *xornalismo de prevención ou de anticipación* –ou sexa, un *xornalismo de servizo*. Na medida en que científicos e xornalistas non se deixen levar por intereses alleos ós fins para os que están orientados e nos que son expertos –quérese dicir, os da busca da verdade e a súa posterior proxección social–, acoplarán sen ningún tipo de restriccións os seus respectivos obxectivos.

Pero sería inxenuo supoñer que iso sempre é así. De entrada, porque como acopio e proxección de coñecementos útiles para o futuro, a ciencia non é neutra. Non descubrimos nada novo se afirmamos que esa non neutralidade vénlle da súa relación co poder. As relacións de poder, como o formulou no seu día Michel de Foucault, implican e producen saber como modo e condición do seu propio exercicio de dominio; o saber é poder, e impón e modula a conducta dos individuos, constituíndo ó mesmo tempo outras relacións de poder. Foi un dos grandes artífices da moderna revolución científica, Bacon, quen estableceu xa no seu momento esa conexión. Segundo o pai da imaxe positiva da ciencia que permaneceu vixente ata agora, a investigación científica persegue coñecer as causas que lle permiten ó home dominar non só a natureza exterior para ter poder sobre as cousas e, como consecuencia, sobre a sociedade, senón tamén a posibilidade de controlar a súa propia natureza –velaí todo o que se anuncia sobre cambios xenéticos, ADN e demais. Témolos constatado a oito, cando mergullemos con certa detención nos orzamentos dos gobernos e nos decatamos daqueles que van destinados a todo o que ten que ver coa investigación nacional sobre obxectivos claramente identificados coa estratexia defensiva dos Estados, o que vén demostrar dúas cousas: a progresiva militarización da investigación, por unha parte, e a submisión do home de ciencia ó arbitrio político e económico dos Estados e das grandes empresas multinacionais.

Foi en Hiroshima cando a suposta neutralidade saltou polo aire, e alertou nos medios a necesidade de previr e controlar os abusos que se cometen no nome da ciencia. O físico Oppenheimer corroborou aquela ó reflexionar sobre o alcance daquel acto brutal: a ciencia, dixo, acaba de coñecer o sabor do pecado. Era o froito dunha relación perversa entre os inventores da bomba atómica e o poder político-militar. Hai moita coincidencia en sinalar que é precisamente nese ano de 1945 cando arranca o periodismo científico. Se os medios non son capaces de poñer en estado de prevención e de aviso á sociedade sobre o potencial destructor que puidera estar xestándose nun laboratorio, co obxectivo de poñer en marcha os mecanismos de control pertinentes antes de experimentar os seus tráxicos efectos, ¿para que serven?

Os avances científicos non garanten por si mesmos o desenvolvemento equilibrado do planeta, nin por conseguinte a bondade da ciencia, como o demostran as cifras coas que valoramos proporcionalmente a creación de riqueza no mundo. Cando o ingreso medio do país máis rico era en 1910 como moito o triple que o dos países máis pobres, na década dos 90 esa diferenza resultou ser de vinte e ata corenta veces maior, pese a ser precisamente neses últimos anos cando se produciu o máis intenso intercambio tecnolóxico e comercial. Non cabe a menor dúbida: faise necesario un maior e máis eficaz control social sobre os cultivadores de saberes e sobre o poder (ou os poderes) que os administra. Para que se cumpra ese obxectivo, o

periodismo científico é un dos instrumentos indiscutibles, pois que á parte de divulgar o contido da ciencia e de estimular a curiosidade por ela, exerce unha función de control no nome da sociedade, precisamente para que as decisións políticas que se adopten respecto dos avances ou dos novos coñecementos científicos se poñan ó servicio do home e da súa calidade de vida. Os xornalistas expertos ou especializados en información científica e técnica terán que actuar por iso como catalizadores, facendo posible desa maneira que a sociedade detecte máis facilmente a bondade ou a perversión das relacións entre a ciencia ou os científicos e o poder.

Só o poderán facer aqueles que, gracias ós seus coñecementos e ó dominio das técnicas e metodoloxía de investigación máis depuradas, saiban buscar e presentar nos seus respectivos medios de comunicación non só os feitos ou os acontecementos científicos, senón tamén e fundamentalmente o sentido e a transcendencia que lles hai que dar, e moito mellor se incluso se anticipa a eles para poñer en aviso e en prevención ós cidadáns sobre as posibles consecuencias. Cousa nada fácil, por canto que a ciencia está, como tantos outros focos polos que se mide a contemporaneidade, trivializada a partir precisamente de cómo a veñen divulgando, agás excepcións, a maior parte dos medios de comunicación. Estes utilízana —e con ela os sentimentos da xente— case exclusivamente para gañar mercado, marcando cos feitos, sucesos e acontecementos científicos unha oferta informativa de ton amarelista, dirixida a provocar sensacións fortes antes que ideas, preocupados pola capacidade de impacto emocional das súas mensaxes antes que pola capacidade de razonamento que as súas audiencias deberían chegar a ter sobre a realidade científica da que se informa. Diríxense máis ás vísceras que á intelixencia, non atribuíndolles ós públicos receptores outro papel que non sexa o de vulgares consumidores de información, recreándose nas técnicas da que Umberto Eco bautizou como neotelevisión, ou a televisión na que todos poden entrar, ofrecéndose entón como un gran supermercado no que, sen carné de calidade, se pode mercar ficción, información, entretemento, espectáculo e publicidade, un *totum revolutum*, un cóctel explosivo de moi difícil dixestión. Malamente poderán cumprir cantos así actúan co deber que teñen os medios e os xornalistas de crear conciencia pública sobre todo o que se move no campo científico e tecnolóxico, para que os cidadáns adquiren máis coñecementos e poidan dar respostas sociais —de prevención, de mobilización, de control...— a fenómenos desa natureza.

Pero reafirmámonos pese a todo en que é o xornalista especializado en comunicación científica quen mellor pode satisfacer as máis esixentes demandas informativas con eficacia e seguridade. Porque só un profesional especializado nos saberes científicos pode asumir ese traballo en profundidade, valéndose dos procedementos metodolóxicos que garanten esa eficacia, e que segundo Furio Colombo se concretarían principalmente en tres: *colocar*

a noticia nun contexto, baseándoa nun mínimo de investigación histórica (por ex.: non dar sen máis as cifras espectaculares do baixo índice de natalidade sen ter en conta ó mesmo tempo se quen o denuncia é unha persoa ou colectivo animado por sentimentos relixiosos ou por anguria económica, etc.); *comprobala ou verificala nun contexto* (quérese dicir: reconducir cada noticia científica que chega á redacción a un contexto máis amplo que a vincule coas noticias anteriores, permitíndolles ós receptores ver as eventuais conexións entre a noticia científica e os feitos sociais); *confrontándoa así mesmo co contexto político do momento* (é importante, por canto que moitas noticias científicas aparecen e desaparecen única e exclusivamente por mor da oportunidade/non oportunidade política, como soe suceder, por exemplo, con todo o que ten que ver co aborto) (1997:111).

A necesidade deses procedementos metodolóxicos no proceso de produción de información e de opinión científica faise máis evidente, se cabe, ó valorarmos as noticias sobre eses temas como un material informativo moi comprometedor. Os contidos científicos multiplican escenarios e protagonismo nas axendas de cada día, non en van están en relación directa co máis recóndito da condición humana, co medo e á vez coa esperanza de vivir, ou de sobrevivir. O periodismo científico interpreta, valora e anticipa os riscos que implica a utilización da enerxía nuclear, o tratamento de residuos, as manipulacións xenéticas...,etc., asumindo un papel de contrapoder e de servizo público. Desenvolve ademais esa mesma función cando constrúe os seus relatos xornalísticos con idénticas esixencias éticas e profesionais á hora de encarar feitos científicos, realidades investigadas con ollos científicos, que comportan novas expectativas para a curación de grandes enfermidades contemporáneas, poñamos por caso as do cancro ou a SIDA.

4 Da lingua e das linguaxes: facer comprensible e interesante a ciencia

Pero os medios e mailos xornalistas han desenvolver tamén a función de intérpretes ante calquera tipo de avances científicos e tecnolóxicos, sobre todo se están relacionados con feitos e coñecementos que teñen que ver coa vida cotiá da xente. Esa función interpretativa ten a súa razón de ser na lingua científica coa que chegan ata nós as noticias sobre ese tipo de fenómenos. Unha lingua é unha linguaxe supertecnificada que moitas veces oculta, intencionadamente ou non, o verdadeiro alcance dos novos descubrimentos. A mediación do xornalista faise pois necesaria para, valéndose da súa cualificación como experto en temas científicos, da súa capacidade interpretativa e de negociación coas fontes, do dominio persoal que ten da lingua de instalación social e cultural e mais das técnicas de redacción e de estilo que garanten a eficacia da linguaxe xornalística, poder trasladarlle ó público de forma comprensible e interesante todo o que esconde na perspectiva do social calquera feito, suceso, acontecemento ou avance científico-técnico. Farao

mediante a divulgación dos coñecementos que calquera nova realidade científica proxecte non só nun contexto de inmediata actualidade, senón tamén en clave de futuro. Comunicar saberes científicos é seguramente o test máis esixente que podemos utilizar para valorar tanto a calidade dun medio de comunicación, e a súa conseguinte capacidade de influencia, coma a cualificación da súa redacción e a dos xornalistas que a integran.

Esa cualificación non lles virá dada exclusivamente polo dominio das técnicas xornalísticas ó uso, nin tampouco polo manexo das ferramentas informáticas ou electrónicas ó seu alcance. Se antes aludíin ás condicións de máxima eficacia comunicativa, non o fixen en balde. No exposto ata agora quedan minimamente xustificadas algunhas delas. Son aquelas que ninguén discute, porque representan unha volta ós vellos principios nos que veu asentando a ideoloxía da comunicación –os da liberdade de información, os do pluralismo e o sentido ético na búsqueda da verdade...– que, ben mirado, representa no tempo da globalización tecnotrónica que nos tocou en sorte e no da neotelevisión á que estamos abocados unha volta ó verdadeiro xornalismo. Pero á parte de demostraren que teñen capacidade para infiltrarse nos feitos ou na realidade a investigar, os xornalistas han conseguir que os achados desa investigación cheguen con claridade, con transparencia e con vontade comunicativa ás audiencias.

Non ocorrerá de maneira óptima a menos que se dean entre eles e os seus receptores naturais unhas relacións de *empatía*, o suficientemente estables como para enmarcar calquera proceso de negociación informativa sobre bases de confianza mútua. En espacios xeopolíticos institucional e socialmente identificados, o xornalismo ten de identidade máis obxectivables a súa propia maneira de singularizarse, quérese dicir, de universalizar desde ámbitos non sempre coincidentes co espacio tradicional do Estado/nación a súa maneira específica de construír a actualidade ou o acontecer de cada día, e desde esta perspectiva, a súa maneira específica de reforzar a existencia dun xornalismo de raíz cultural moi definida e identificada. É así como podemos entender, sen menoscabo das funcións e da práctica profesional que fan do xornalismo un instrumento universalmente válido para reforzar camiños de comunicación e entendimento humanos, a existencia dun xornalismo galego. Da mesma maneira que entendemos a dunha literatura ou a dunha arquitectura tamén galegas.

Un deses sinais obxectivables é o que representa o territorio. O territorio delimita o espacio do *acontecer*, no que o xornalismo vai encontrar todo o que precisa para garantirilles ós seus habitantes unha relación diaria co que máis pode realimentar a súa vontade identitaria, por unha parte, e as relacións que se establecen por mor das necesidades internas e do sentimento de pertenza á tribo, pola outra. Algo que se produce non só dándolles información do que lles é próximo –a cidade, o barrio...– senón tamén do que

constitúe a actualidade do mundo. No fondo, a empatía entre xornalistas e audiencias que comparten un mesmo territorio social refórzase na necesaria confrontación diaria entre as dúas dimensións do acontecer: a do acontecer local e a do acontecer mundial, pero iso si, a condición de que un e outro sexan interpretados desde nós, quérese dicir, utilizando os referentes de noticiabilidade polos que se move en Galicia a opinión pública, seleccionando os temas segundo os intereses, as necesidades e as expectativas da audiencia galega, e tendo en conta especialmente a súa capacidade intelectual, o que irá sen dúbida unido á utilización da lingua común de comunicación e á linguaxe xornalística elixida. Polo dito, explicarase mellor que outro dos sinais ou factores obxectivos de identidade ós que me referín antes sexa precisamente o da lingua. En tanto que lingua de uso e instalación e en tanto que lingua de ciencia e cultura.

En definitiva: o xornalista que se move e actúa dentro do territorio social e cultural polo que se singulariza Galicia ha ter un coñecemento amplo do receptor —e de canto configura a súa personalidade como cidadán galego e como membro dunha comunidade específica, a galega— para así utilizar unha mesma linguaxe e entrelazar intereses, de tal maneira que se estableza unha mutua intelixencia semántica, facilitando así a comunicación entre eles. Isto, sempre. Pero con maior razón cando esa eficacia comunicativa, e polo mesmo esa intelixencia semántica, se ten que producir sobre unha parcela do saber como é aquela na que se xeran feitos e coñecementos científicos, que lle chegan ó xornalista envoltos case sempre en tecnicismos e argumentacións de moi difícil comprensión. Velaí polo que se lle esixe que os someta previamente a procesos de descodificación e verificación. Só despois de sometelos a ese proceso de control global, limpos de tecnicismos e de todo nesgo ou interese corporativo, poderá darlle sentido á realidade científica sobre a que constrúe o seu relato xornalístico.

Non esquezamos que a lingüística e a semiótica proporcionan instrumentos para o estudo das relacións de sentido, e que é precisamente a dotación de sentido a función crucial que o xornalista especializado debe cumprir se quere cubrir de maneira óptima, coa máxima amplitude e profundidade posibles, as expectativas creadas por un suceso, feito ou acontecemento na audiencia coa que se identifica o seu habitual e tamén o seu potencial receptor. Porque unha lingua é algo máis ca un sistema de expresión, moito máis ca unha forma de comunicarse. Sabemos que a lingua é tamén argumento, discurso, unha malla na que asenta o saber, unha rede conceptual obxectiva e poderosa na que se van entretecendo, con engadidos das linguaxes formais e técnicas —unha delas, a que é propia do xornalismo—, os conceptos que nos ensinaron todo o que sabemos sobre a realidade, e que son algo absolutamente novo e diferente respecto do que sabe calquera que só sabe falar.

A lingua, na súa forma máis natural, é o noso modo principal de pensar. Xa que logo, ademais de instrumento de expresión e comunicación, a lingua é instrumento do saber máis espontáneo e común, aquel que dá conciencia do que se é e do que, sen perder esa ligazón óptica, calquera debera aspirar a ser no tempo das grandes transformacións e dos grandes cambios. Así pois, madurar social, política e culturalmente comportará incrementar e cualificar, por unha banda, o nivel de uso e instalación da lingua de cultura, e pola outra, a comunicación de coñecementos que fagan evolucionar o saber espontáneo e común ata o nivel que unha determinada comunidade lingüística precisa ter sobre o mundo contemporáneo, e sobre os conflitos e avances técnico-científicos que o tensan e que o protagonizan, para así satisfacer –colectiva e individualmente cada cidadán– a necesidade que ten de experimentarse previda e viva. Ese é o seu dereito («toda persoa ten dereito a tomar parte libremente na vida cultural da comunidade, a gozar das artes e a participar no progreso científico e nos beneficios que resulten do mesmo», parágrafo 1 do artigo 27 da Declaración de Dereitos do Home), e esa é a obriga dos medios e dos xornalistas que se encargan de ser seleccionadores, intérpretes e comentaristas no proceso de transmisión dos saberes.

5 Unha práctica negada

Queda moito camiño por andar nesa outra maneira de entendermos a práctica dun xornalismo responsable, cientificamente válido e socialmente útil que, como tamén sucede noutros ámbitos científicos e profesionais, non é senón a resposta a un tempo de grandes cambios e transformacións que requiren das ciencias sociais métodos e ideas anovados. Adiantouse moito, pero o xornalismo segue indo a rastro, e cústalle por iso arriscar en organización e procedementos que cuestionan radicalmente aqueles cos que lles está sendo relativamente fácil ós medios conseguir beneficios, mesmo á conta de perderen credibilidade e poder de influencia. O periodismo científico non ten, xa que logo, boa prensa. Non porque os medios e as súas organizacións redaccionais non crean nel, senón porque estorba os obxectivos de consumo rápido ós que se aplican de maneira obsesiva para non perder mercado, ou para gañalo. Como sucede con calquera outro modelo de xornalismo de investigación e especializado, é caro e tamén arriscado. Por iso é *rara avis* entre nós. Nos medios privados e tamén nos públicos, pese a teren estes últimos a súa xustificación na causa da identificación, da vertebración e da cualificación social.

Hai, por outra parte, algo así como un complexo de inferioridade á hora de abordar os sucesos científicos nos medios de información xeral. Optaron entón por liberar deses lanzos ós xornalistas para que sexan os científicos e expertos os que se encarguen de interpretalos. Que os expertos, en tanto que fontes especializadas, interveñan nos procesos de produción xornalística, é positivo. Non só porque enriquecen os contidos, senón tamén porque os lexi-

man diante dunha opinión pública que reclama confirmacións e orientacións autorizadas ante situacións máis ou menos alarmantes. Pero como non hai fontes neutras, esa mesma opinión pública demanda que sexa o xornalista o que, como mediador e á vez como experto, garanta que os contidos e as súas correspondentes mensaxes concordan non só cos feitos dos que se parte, senón tamén co seu significado, isto é, coas contexturas políticas, ideolóxicas, sociais..., a partir das cales o receptor do relato xornalístico estea en condicións de enfrontarse coa verdade científica que se oculta baixo a pel de todo acontecemento. A substitución do xornalista polas fontes, mesmo tratándose de especialistas ou de expertos nas parcelas do saber ás que se ligan determinados sucesos, feitos ou acontecementos científicos, aumentaría os niveis de inseguridade que se detectan na opinión pública. As fontes dan datos, pero tamén achegan ideoloxía, coproducindo sentido e argumentación, sen que ó cedelas prescindan do seu nesgo corporativo, inducendo a que o discurso xornalístico acabe reproducindo o sistema de valores e de intereses ó que elas pertencen.

O tratamento que os medios de comunicación galegos lle deron ó conflito orixinado por mor da aparición de diversos casos de vacas tolas, cando menos ata que empezan a manifestarse algúns movementos de rebeldía popular fronte ós despropósitos cos que viñeran actuando as administracións central e autonómica, serve para demostrar que o periodismo científico é practicamente inexistente entre nós. Déronlles formato xeneralista ás noticias, con retórica cuántica á hora de valorar as consecuencias, e fixeron patria con carniceiros, produtores de leite, tratantes e demais, pero seguiron atados ás interpretacións que chegaban de fóra, case sempre envoltas en propaganda gubernamental ou en chamamentos interesados cos que tentaron enmascarar a situación. Así foi cómo os principais afectados en primeiro lugar, e a sociedade en xeral, se viron sorprendidos por decretos, protocolos e decisións gubernativas verdadeiramente traumáticas sen a penas poderen calibrar da xusteza ou da arbitrariedade das mesmas, por canto que descoñecen o alcance do que as motiva.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- AGUILERA, O. 1990. *Las ideologías en el periodismo*. Madrid: Paraninfo.
- BIENVENIDO, L. 1999. *El documental de divulgación científica*. Barcelona: Paidós.
- CALVO HERNANDO, M. 1990. *Ciencia y periodismo*. Barcelona: CEFI.
- COLOMBO, F. 1997. *Últimas noticias sobre el prperiodismo*. Barcelona: Anagrama.
- DRUCKER, P. F. 1995. *La sociedad postcapitalista*. Barcelona: Apóstrofe.
- HOHENBERG, J. 1970. *Los medios informativos*. México D.F.: Editorial Letras.
- ÖLEN, J. 1988. *Ethics in Journalism*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.